

Тетяна Ляшенко

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК СКЛАДОВА
СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Досліджується система соціального захисту в європейських країнах, розвиток профспілкового руху в контексті соціально-трудових відносин. Проаналізовано структуру соціальних виплат та соціальних пільг як таких, що могли б сприяти зменшенню соціальної напруги у суспільстві. Окреслено основні перешкоди для розвитку ринку праці, а також шляхи покращення ситуації на ньому через укладання колективних трудових договорів.

Ключові слова: *Європейський Союз, ринок праці, соціальний захист, пільги, акції протесту, профспілки, колективний договір, соціальні партнери.*

Tetiana Lyashenko. The social protection as a component of social and labour relations: european experience and ukrainian realities.

The social protection system in European countries and the development of trade union movement are examined in the context of social and labour relations. The structure of social payouts and social benefits as those that could contribute to reducing social tension in the society is analysed. The main obstacles to labour market development and ways to improve the situation by concluding collective labour agreements are outlined.

Key words: *European Union, labour market, social protection, social benefits, protest rallies, trade unions, collective agreement, social partners.*

Ляшенко Тетяна Михайлівна – доктор політичних наук, провідний науковий співробітник відділу теоретичних та прикладних проблем політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України

Складні завдання створення системи демократичних соціально-трудових відносин, формування механізмів узгодження суспільних інтересів, що спроможні запобігати масштабним внутрішнім потрясінням і забезпечувати соціальний мир, визначають актуальність цього дослідження. Динамічний розвиток соціальної держави призвів до ще однієї характерної риси соціально-трудових відносин у всіх країнах Європейського Союзу – розгалуженої системи соціального захисту.

Так, у Франції (як і в більшості європейських країн) система соціального захисту населення передбачає перерозподіл доходів бюджету на соціальне забезпечення, що формується за рахунок внесків найманих працівників і підприємців. Ця система сформувалась у Франції «згори», тобто за суттєвої участі держави ще в далекі післявоєнні роки. Іншими учасниками процесу перерозподілу виступали профспілки та організації працедавців. На той час завдяки такій формі соціального партнерства вдалося створити матеріальну базу для всеохоплюючої системи соціального захисту та збереження миру в суспільстві. З 1997 р. відбулося скорочення витрат на соціальне забезпечення, яке, тим не менш, дорівнювало чверті ВВП. Одночасно реформування структур соціального захисту населення супроводжувалося посиленням впливу державної влади в управлінні системою соціального захисту. На сьогодні для французької системи соціального захисту характерним є висока частка витрат на соціальні програми, яка перевищує середній рівень по ЄС, а також її фінансування, що відбувається переважно за рахунок внесків соціального страхування. Наприклад, резиденти Франції у віці від 25 років, які перебувають на території країни більшу частину року, у яких дохід на сім'ю нижчий встановленого мінімуму, мають право на допомогу *Revenu de solidarité active (RSA)*, яка становить від € 513,88 до € 1079,14 в місяць (залежно від складу сім'ї) [1]. На цьому фоні сповільнилося зростання реальної заробітної плати до 1,8% в 2017 р з 2,4% в 2016 р і виявилось мінімальним з часів фінансової кризи 2008 р. Особливо помітна ця тенденція в країнах

з розвиненою економікою. Реальна заробітна плата в країнах G20 в 2017 р. зросла на 2,1% після підвищення на 2,7% роком раніше.

У 2017 р. витрати з держбюджету на соціальний захист (за винятком витрат на охорону здоров'я) в низці країн Європи мають такий вигляд:

№ п/п	Позиція в рейтингу витрат на соціальний захист	Країна	% витрат від ВВП на соціальний захист [2]	Кількість витрачених робочих днів (на тисячу співробітників) через акції протесту за період з 2000–2009 рр. [3].	Кількість витрачених робочих днів (на тисячу співробітників) через акції протесту за період з 2010–2017 рр. [3].
1	1	Франція	22,9	127	125 ▼
2	2	Фінляндія	22,9	70	40 ▼
3	3	Італія	22,0	88	немає даних
4	4	Греція	21,1	314	немає даних
5	5	Бельгія	20,9	70	96 ▲
6	6	Україна	20,6	-	-
7	7	Данія	19,8	103	54 ▼
8	8	Іспанія	19,7	153	68 ▼
9	9	Кіпр	19,7	32	316 ▲
10	10	Австрія	19,7	41	2 ▼
11	11	Португалія	18,4	13	15 ▲
12		Середній показник по Північній, Південній та Західній Європі	17,7		
13	16	Угорщина	16,5	23	4 ▼
14	17	Словенія	16,5	19	немає даних
15	18	Німеччина	16,2	13	17 ▲

16	20	Польща	15,0	5	2▼
17	21	Білорусь	15,0		немає даних
18	22	Норвегія	14,1	48	66▲
19	24	Велика Британія	14,0	28	20▼
20	25	Болгарія	13,9	немає даних	0
21	26	Чехія	13,6	немає даних	немає даних
22	27	Словаччина	13,5	5	0▼
23	28	Нідерланди	13,2	8	13▲
24	29	Молдова	12,6	-	-
25		Середній показник по Центрально-Східній Європі	12,5		
26	30	Швейцарія	11,6	4	1▼
27	33	Естонія	10,9	4	9▲
28	34	Російська Федерація	10,7	-	-
29	35	Латвія	10,5	1	0▼
30	36	Румунія	10,3	24	немає даних
31	37	Литва	10,3	5	5
32	39	Туреччина	9,3	-	-
33	41	Грузія	9,0	-	-

Варто зазначити, що вказані дані з втрати робочого часу не включають кількість страйків за 2018 р., а також дають лише середній показник за сім років. Тим не менш, втрати робочого часу вже за 2017 р. значно відрізняються від даних за попередні роки, Наприклад, згідно з офіційною статистикою Норвегії за 2017 р. загальна кількість втрачених робочих днів сягнула 8942 дні^[4].

Незалежно від географічної широти, громадяни виходять на вулицю з однаковими вимогами. Найчастіше йдеться про невдоволення зарплатами, політикою економії, намаганнями урядів

реформувати трудовий кодекс, пенсійну систему, охорону здоров'я чи освіти. Найбільше страйків відбулось у Франції, яка має 22,9 % витрат від ВВП на соціальний захист (найвищий у Європі). Мешканці країни 15 разів цього року виходили на акції протесту.

Найбільша хвиля протестів почалася 17 листопада 2018 р. через анонсоване підвищення цін на пальне. На вулиці країни вийшли близько 280 тисяч людей, 7 загинуло. Відтоді акції не припинялися, і 5 грудня під тиском протестувальників французький уряд відмовився від наміру підвищити акцизи на пальне, мінімальна заробітна плата зростає на 100 євро. В результаті, податкові пільги та інші фіскальні заходи, які президент країни Е. Макрон оголосив для заспокоєння демонстрацій, коштуватимуть бюджету країни 10 мільярдів євро. З них шість мільярдів євро будуть спрямовані на нові заходи, оголошені Макроном. Крім того, французький бюджет матиме збиток в 3,9 млрд євро через відмову уряду підвищувати податки на пальне. Все це призведе до ще більшого зростання бюджетних видатків Французької держави. Очевидно, що ситуація розвивається по замкненому колу, і навіть у найближчій перспективі варто очікувати нових соціальних сплесків.

Працівники й інших європейських країн з високим ступенем соціального захисту також активно вийшли у 2018 р. на акції протесту.

Профспілка EVG німецької залізниці Deutsche Bahn оголосила страйк після того, як 8 грудня були перервані переговори про нову тарифну угоду. Співробітники залізниці вимагали підвищення зарплат на 7,5 відсотка, але концерн запропонував менше підвищення. У профспілці не погодилися з пропозицією. У свою чергу, залізниця заявила про «абсолютно зайву ескалацію». Також у квітні страйкували співробітники авіакомпанії Lufthansa, вимагаючи підвищення зарплат. Як наслідок, було скасовано 895 рейсів.

Європейська міжнародна профспілка 13 вересня 2018 р. закликала співробітників лоукостера Ryanair у п'яти країнах (Бельгії, Італії, Іспанії, Португалії та Нідерландах) до страйку. Профспілки ведуть переговори з керівництвом ірландської

авіакомпанії з січня 2018 р., прагнучи покращення умов праці та підвищення заробітних плат. У серпні пілоти лоукостера в Німеччині та інших європейських країнах уже оголошували страйк, що став найбільшим за всю історію Ryanair. Тоді скасування рейсів торкнулися понад 55 тисяч пасажирів.

Уряд запевнив, що розуміє вимоги протестувальників, однак закликав до терпіння, мовляв, вихід з фінансової кризи ще деякий час триватиме. В Греції фермери, транспортники, вчителі, адвокати та журналісти виступили проти пенсійної реформи уряду та продовженням заходів економії після завершення третьої програми фінансової допомоги країні у серпні поточного року. Взимку почалися масові протести в Угорщині. У Будапешті 8 грудня 2018 р. тисячі людей зібралися під будівлею парламенту із протестами проти намірів запровадити в країні зміни до трудового законодавства. Запропонований партією прем'єр-міністра В. Орбана «Фідес» (Fidesz) законопроект, який критики називають «законом про рабство», передбачає збільшення кількості понаднормових годин роботи на рік з нинішніх 250 до 400 год. Стає реальністю заява, зроблена президентом Європейського центрального банку ще в лютому 2012 р. в інтерв'ю Wall Street Journal про загибель Європейської соціальної моделі [5]. Надзвичайно важливо звернути увагу на місце, яке посідає Україна в рейтингу соціальних виплат. Показник України (20,6%!) перевищує не лише середньостатистичний показник по Центрально-Східній Європі, але й середні цифри Північної, Південної та Західної Європи, країн, які входять в число найбільш розвинених економік світу. Ставлячи себе в пряму залежність від соціальних видатків та пільг, наша держава може отримати ще більш вражаючі наслідки, ніж країни ЄС.

Прямим підтвердженням цього є кількість протестних акцій в Україні. Так, за перше півріччя 2017 р. відбулось 33 акції соціального протесту та 12 страйків, у яких взяли участь понад 15,6 тис. найманих працівників [6]. Але фактичний рівень невдоволення своїм соціально-економічним становищем і, відповідно, ситуацією в трудових відносинах серед найманих

працівників є незрівнянно вищим. Так, за словами голови Федерації профспілок України Григорія Осового, кожний третій працівник обурюється тим, що порушуються його права, але боїться за них боротися, кожний другий (47%) змушений терпіти, тому що не бачить можливості захистити свої права, і лише кожний десятий (12%) обстоює свої права всіма доступними засобами [7].

Причини конфронтації – невдоволення низькими зарплатами, пенсіями, затримки з їх виплатами, (ціни, тарифи – але вони пов’язані з рівнем зарплат), низька захищеність перед загрозою звільнення (низький рівень захищеності, насамперед, у сфері приватного бізнесу).

Не виправляє складну соціально-економічну ситуацію в Європі і укладення колективних договорів. Згідно звіту ETUI (Європейський інститут профспілок) про участь працівників у колективних угодах в країнах Європейського Союзу у найкращому становищі перебувають Скандинавські країни. Ці держави мають високий ступінь залученості найманих працівників до профспілок і високий відсоток поширення колективних договорів.

Країна	Кількість членів профспілки, % загальної кількості працюючих [8]	% працівників, охоплених колективними договорами у 2000 р. [9]	% працівників, охоплених колективними договорами у 2016 р.[9]
Фінляндія	74	85	89
Швеція	70	94	90
Данія	67	85	84
Норвегія	52	71	67
Бельгія	50	96	96
Італія	35	80	80
Австрія	28	98	98
Великобританія	26	36	26
Греція	25	82	40
Словенія	22	100	65
Нідерланди	20	82	79

Іспанія	19	83	73
Португалія	19	78	72
Німеччина	18	68	56
Чехія	17	48	46
Словаччина	13	51	24
Латвія	13	18	14
Угорщина	12	37	23
Польща	12	25	15
Естонія	10	28	19
Франція	8	98	99
Литва	8	15	7

Найменша кількість працівників, охоплених колективними договорами, в Польщі, Литві, Латвії, Естонії, і спостерігається тенденція до зниження частки працівників, охоплених колективними договорами. На стабільно високому рівні, близько 90 відсотків, залишається рівень колективних договорів у Франції, Австрії, Бельгії, Швеції і Фінляндії. Проте кількість членів профспілок не є головною ознакою здатності профспілок мобілізувати працівників. Наприклад, в Іспанії про підтримку профспілок свідчить велика кількість голосів, здобутих ними на виборах, а у Франції профспілки неодноразово демонстрували, що, незважаючи на низький рівень членства, здатні мобілізувати працівників на масові страйки та демонстрації.

У Польщі є три представницькі штаб-квартири профспілок: Незалежна самоврядна профспілка «Солідарність» (NSZZ «Solidarność»), створена у вересні 1980 р. У 1982 р., під час воєнного стану, «Солідарність» була заборонена, а після переговорів за круглим столом у 1989 р. профспілка відновила свою діяльність. «Солідарність» нараховує на 900000 членів, які організують майже 12 тисяч робітничих комітетів.

Національна профспілкова угода (OPZZ) була створена 1984 р. Асамблеєю представників профспілок. Вищим органом

OPZZ є Конгрес, який збирається раз на чотири роки. Головним органом асоціації є Рада, члени якої обираються у 12 галузях, що включають 99 загальнонаціональних профспілкових організацій та 16 місцевих рад.

Професійний форум (FZZ) був зареєстрований 31 січня 2002 р. Форум об'єднує 27 профспілкових організацій, що представляють працівників різних галузей транспорту, а також поліцейських, медсестер та акушерок. Усього FZZ нараховує близько 400 000 членів.

Крім «Solidarność», OPZZ та FZZ у Польщі, є ще близько 300 профспілкових організацій, з яких 273 загальнонаціональних та близько 24 – місцевих профспілкових організацій. На додаток до вищезгаданих союзів та організацій, у Польщі існують також профспілки фермерів, які мають окремий правовий статус. До них належать: Національна спілка фермерів та сільськогосподарських організацій, профспілка сільського господарства «Самооборона» тощо [10].

У Польщі згідно з поправками до нового Трудового кодексу, репрезентативною вважається та профспілкова організація, яка об'єднує не менше 30% працівників компанії або підприємства і зареєстрована в Національному судовому реєстрі. Згідно з попереднім варіантом, 10% робітників могли утворити профспілкову організацію. На думку профспілкових лідерів Польщі, такий рівень репрезентативності означає ліквідацію невеликих профспілок. Тим більше, що право на страйки зберігається лише за великими представницькими асоціаціями [11].

На порядку денному і в Україні, і в Польщі стоїть питання репрезентативності профспілкових організацій. Всеукраїнським об'єднанням профспілок потрібно налічувати не менше 150 тис. членів (отже, в наявності конкретна негнучка межа мінімальної чисельності членів профспілок). На галузевому рівні представляти інтереси працівників повною мірою здатна профспілка, що об'єднує не менш як 3% працівників, зайнятих у відповідній галузі економіки; на територіальному – інтереси працівників можуть

представляти обласні або місцеві профспілки, їх організації й об'єднання, створені за територіальною ознакою, членами яких є не менш 2 % зайнятого населення у відповідній адміністративно-територіальній одиниці [12].

З 6 до 11 жовтня 2017 р. соціологічною службою Центру Разумкова було проведено дослідження, присвячене політичній культурі та парламентаризму в Україні. На питання Центру «Хто має представляти Ваші інтереси в суспільних процесах у першу чергу?» лише 13,2 % населення відповіли – профспілки [13, с. 39].

Чи брали Ви участь у роботі профспілок протягом останніх 15 років? Так – 18,1%, ні – 81,7%, не відповіли – 0,2 % [13, с. 46].

Там само було проведено опитування депутатів Верховної Ради. На думку народних обранців, існуючий рівень впливу профспілок у політичному житті дорівнює 2,43%, бажаний рівень впливу – 5,81% [13, с. 94].

Точка зору поляків на роль профспілок у суспільстві дещо збагається з позицією українців. 45 % респондентів не мають жодної думки про діяльність польських профспілок. Майже кожен третій респондент (30%) діяльність профспілок оцінює як позитивну, а кожен четвертий (25%) – як несприятливу.

На думку польських респондентів, ефективність профспілок у сфері захисту прав працівників є досить низькою, такої точки зору дотримується 41% опитаних. І лише 24% вважають, що профспілки належним чином захищають права працівників [14, с. 7]. Вплив профспілок на рішення влади у Польщі 38% опитаних оцінюють як незначний, 10% вважають цей вплив дуже значним, 14% оцінюють вплив таким, яким він і повинен бути, 38% респондентів взагалі не можуть визначити вплив профспілок на політичні рішення [14, с.8].

За даними Міжнародної конфедерації профспілок у багатьох країнах деякі роботодавці відмовляються укладати колективні договори навіть після відповідних судових рішень. З боку українських профспілок до Міжнародної організації праці надходять численні скарги на дії роботодавців, наприклад, через примус голосувати на виборах відповідно до вказівок адміністрації.

У Польщі кількість працівників, на яких поширюється колективний трудовий договір, значно скоротилася: з 25% у 2000 р. до 15 % у 2016 р. [15].

За даними ETUI, ситуація в Польщі є катастрофічною. Проте не лише тому, що роботодавці не хочуть укласти колективні договори з найманими працівниками. Головна проблема полягає в тому, що відсутні дієві правові механізми залучення роботодавців до переговорів та укладання договорів.

Найменша частка працівників, охоплених колективними договорами на 2016 р., окрім Польщі, є в Литві (7 %), Латвії (14 %), Естонії (19 %) та Угорщині (23 %). Європейськими країнами, в яких охоплення працівників колективними договорами залишається на стабільно високому рівні, є Франція (99 %), Австрія (98 %), Бельгія (96 %), Швеція (90 %) і Фінляндія (89 %) [15].

Отже, наразі йдеться про сталу тенденцію до зменшення кількості первинних профспілкових організацій та профспілкового членства як в Україні, так і в Польщі. Протягом останніх одинадцяти років рівень членства в профспілках у Польщі залишається досить стабільним, але нижчим, ніж у попередній період. У 1991 р. там кожен п'ятий дорослий був членом профспілки. У наступні роки ця кількість скоротилася майже наполовину, а за останнє десятиліття відсоток працівників, які входять до профспілкових організацій, скоротився до 9%.

Ситуація зі скороченням кількості членів профспілок характерна не лише для України. Відігравши чималу і досить визначальну роль у розвитку цивілізованого ринку робочої сили, профспілки в розвинених країнах світу в міру становлення соціальної економіки поступово втрачаючи своє значення. Життя довело, що чим багатша країна, чим вищого рівня добробуту вона досягла, тим спокійніші в ній відносини на ринку праці, тим менш гострою стає боротьба праці й капіталу, не такими частими й коротшими є страйки.

Так, за даними Організація економічного співробітництва та розвитку кількість членів профспілок від загальної кількості найманих працівників у різних країнах становить [16]:

*Показники кількості членів профспілок у різних країнах світу**

Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Австрія	34,9	33,9	31,6	30,5	29,7	29,4	29,0	28,4	28,0	27,8	-
Велика Британія	29,0	28,6	28,2	28,1	27,3	27,3	26,6	25,8	26,0	25,8	25,1
Естонія	11,0	9,7	8,4	7,6	6,2	7,6	8,2	7,0	6,1	5,7	-
Німеччина	22,2	21,7	20,7	19,9	19,1	18,9	18,6	18,5	18,3	18,1	-
Польща	19,0	18,1	16,3	15,6	15,1	14,6	14,6	13,6	12,7	-	-
Словаччина	23,6	22,8	20,6	18,8	17,2	16,0	15,2	14,1	13,6	13,3	-
США	12,0	12,0	11,5	11,6	11,9	11,8	11,4	11,3	10,8	10,8	10,7
Угорщина	17,9	17,5	16,1	15,1	14,6	13,9	12,9	11,8	10,7	10,5	-
Франція	7,7	7,7	7,6	7,5	7,6	7,7	7,7	7,7	7,7	7,7	-
Чехія	21,0	19,7	18,7	17,9	17,4	17,2	16,6	15,8	14,3	12,7	-
Швеція	78,1	76,5	75,1	70,8	68,3	68,4	68,2	67,5	67,5	67,7	67,3

Як видно з таблиці, майже всі представлені країни, незважаючи на тип трудових відносин у кожній, мають стійку тенденцію до зниження кількості членів профспілок. Навіть у Франції – країні з найбільш усталеними профспілковими традиціями – спостерігається фактичний спад активності. Причина такої кризи – в зміні традиційної структури економіки, що викликана динамічним розвитком галузі ІТ та переходом до нової постіндустріальної моделі розвитку. В таких умовах змінюється і статус працюючого персоналу, який вже не є традиційним. До речі, в деяких країнах, таких як Об'єднані Арабські Емірати і Саудівська Аравія, взагалі відсутні профспілкові організації.

Існування будь-якої політичної системи вимагає наявності мінімально необхідного ступеня стабільності. Особливе значення це має для тих суспільних систем, які знаходяться на перехідних етапах свого розвитку і тому відрізняються особливою складністю

* Таблицю укладено за: Organisation for Economic Cooperation and Development. Trade Union Density. URL: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=UN_DEN.

та динамічністю. Несвоєчасне розв'язання назрілих проблем, а також відсутність у суспільстві правових способів урегулювання конфліктів веде до кризи політичної системи і загрози її стабільності.

Професійні спілки – закономірний та необхідний інститут цивілізованого суспільства. Вони існували і будуть функціонувати до тих пір, поки існує система найманої праці, що породжує об'єктивний конфлікт інтересів власника засобів виробництва та власника робочої сили – найманого працівника. Як суб'єкт соціального партнерства, профспілки повинні стати важливою ланкою промислової демократії як на рівні конкретного підприємства, так і в національному масштабі.

На нашу думку, для підвищення ефективності діяльності профспілок та досягнення поставлених перед ними цілей у формуванні, представленні та забезпеченні прав та інтересів у трудовій діяльності коло напрямів та адресатів повинно бути звужено. Концентрація зусиль на головних напрямках регулювання соціально-трудова відносин (забезпечення справедливої та своєчасної оплати праці, підвищення гарантій зайнятості, збереження здоров'я та працездатності на виробництві, формування умов для отримання справедливої частки власності в процесі приватизації тощо) дозволить ефективно захищати інтереси осіб найманої праці, а в результаті – підвищити результативність профспілкової діяльності. До того ж, зарубіжний досвід профспілкового руху якраз і свідчить про виправданість обмежень напрямів діяльності профспілок сферою праці.

Незважаючи на суттєві проблеми та важливі завдання, які стоять перед професійними спілками в Україні, на міжнародній арені вони мають досить презентабельний вигляд не лише кількісно, але й якісно.

У 2010 р. Freedom House опублікував доповідь «Ситуація з правами робітників у світі: свобода праці у недружньому оточенні», в якій було викладено класифікацію країн у сфері дотримання прав найманих працівників, за якою держави визна-

чались як «вільні», «переважно вільні», «частково вільні», «репресивні» та «дуже репресивні».

Відповідно до цієї класифікації, серед 12 пострадянських країн, не враховуючи країн Балтії, лише Україна отримала достатньо високий бал як «переважно вільна» країна, в той час коли інші визнано «репресивними» або «дуже репресивними».

*Країни колишнього Радянського Союзу і Центральної та Східної Європи**

Дуже репресивні	Репресивні	Частково вільні	Переважно вільні	Вільні
Білорусь	Азербайджан	Албанія	Болгарія	Хорватія
Туркменістан	Казахстан	Вірменія	Литва	Чехія
Узбекистан	Таджикистан	Боснія і Герцеговина	Чорногорія	Естонія
		Грузія	Румунія	Угорщина
		Косово	Сербія	Латвія
		Киргизстан	Україна	Польща
		Македонія		Словаччина
		Молдова		Словенія
		Росія		

У цілому з 14 країн світу, які за критерієм дотримання прав працівників визнано «дуже репресивними», три пострадянські держави – Білорусь, Туркменістан та Узбекистан; чотири азійські – Бірма, Лаос, Північна Корея, В’єтнам; три близькосхідні – Лівія, Саудівська Аравія і Сирія; а також Екваторіальна Гвінея, Еритрея і Судан; і одна країна західної півкулі – Куба. До «репресивних» держав віднесено Китай, Єгипет, Іран, Таджикистан, Казахстан, Азербайджан, Сінгапур, Венесуелу та Зімбабве. За регіональною ознакою найгірший результат на Близькому Сході, також погані

* Таблицю укладено за: The Global State of Workers’ Rights: Free Labor In a Hostile World URL: https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/The%20Global%20State%20of%20Workers%20Rights.pdf.

показники в Азії в цілому. На противагу їм, серед країн європейського континенту, які не входили до соціалістичного блоку, тільки одна держава – Туреччина не змогла потрапити до переліку «вільних» [17].

Для підвищення ефективності діяльності профспілок та досягнення поставлених перед ними цілей у формуванні, представленні та забезпеченні прав та інтересів у трудовій діяльності коло напрямів та адресатів повинно бути звужено. Зарубіжний досвід профспілкового руху свідчить якраз про виправданість обмежень напрямів діяльності профспілок сферою праці

Соціально-економічні зміни в Україні мають підтримку на міжнародному рівні. В ході 105-ї сесії Міжнародної конференції праці Україна стала 53-ю державою-членом МОП, яка ратифікувала Конвенцію №102 про мінімальні норми соціального забезпечення. Це – ключовий міжнародний правовий акт, що стосується формування комплексної і адекватної системи соціального забезпечення. При цьому генеральний директор МОП Гай Райдер підкреслив, що прийняття Україною конвенції у всіх її дев'яти частинах, які охоплюють основні соціальні ризики, – важливий крок для країни на шляху до забезпечення достойного рівня соціального захисту населення та дотримання принципів соціальної солідарності, доступності та фінансової стабільності. Ратифікація конвенції, на думку генерального директора, також допоможе Україні реалізувати нещодавно прийняту Програму достойної праці для України на період 2016–2019 рр. У 2017 р. видатки державного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення знизилися, порівняно з 2016 р., з 32,6% до 25,8%. Таке зниження пояснюється тим, що частину фінансування соціальних функцій органів державної влади було передано на місцевий рівень [18], на якому було витрачено 73 млрд грн, що майже в 2,5 рази більше, ніж у I півріччі 2014 р. Унаслідок бюджетної децентралізації видатки на охорону здоров'я знизилися з 2,7% до 1,8%.

Унаслідок дослідження, проведеного в рамках Проекту технічного співробітництва МОП «Україна: сприяння реалізації основних принципів та прав у світі праці», встановлено, що забезпечення профспілками належного рівня захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів найманих працівників відрізняється від рівня ведення соціального діалогу: національного, територіального, локального. Найбільш високий рівень захисної функції профспілок дослідженням встановлений на підприємстві, а чим вищий рівень – тим нижчий належний рівень. Тобто, чим «далі» профспілки від найманого працівника, тим менше вони турбуються про дотримання прав працівників. Тому найважливішим завданням діяльності профспілок повинна стати реалізація переходу від взаємодії профспілок на локальному та територіальному рівнях до національного рівня, який найбільшою мірою відповідає завданням захисту трудових, соціально-економічних прав і інтересів найманих працівників.

Система соціального партнерства повинна охоплювати не лише працюючих громадян, але й таких, які виїхали працювати за кордон. Ця категорія громадян фактично не залучена до процесу врегулювання соціально-трудова відносин, а між тим, вона становить суттєвий прошарок українського суспільства.

За останні 5 років рівень безробіття в Україні знизився на 0,3 відсотка. Такі дані оприлюднила Державна служба статистики. Якщо у вересні 2013 року в Україні безробітні становили 1,5% від загальної кількості працездатного населення, то у 2018 р. вони становили всього 1,2%. Найвищим рівень безробіття за останні роки був у 2014-му: тоді без роботи офіційно залишалися 1,6% громадян України працездатного віку. Починаючи з 2015-го відсоток непрацевлаштованих почав демонструвати динаміку до зниження. За даними Центру Разумкова, «ринок праці відновлюється, демонструючи позитивні тенденції. Рівень безробіття серед економічно активного населення віком 15–70 років зменшився з 9,3% у 2016 р. до 9,1% у II кварталі 2017 р. і до 8,9% у III кварталі 2017 р.» [19, с.4].

За даними статистики, у I кварталі 2018 року в Україні рівень безробіття серед економічно активного населення (розрахований за методологією МОП) становив 9,7%, або знизився на 0,4 відсоткові пункти, порівняно з I кварталом минулого року. Серед осіб працездатного віку рівень безробіття дещо вищий і становив 10,0%. Загальна кількість безробітних серед працездатного населення – 1713 тис. осіб. Найвищий рівень безробіття серед осіб працездатного віку, із зрозумілих причин, зафіксований у Луганській (17,8%) та Донецькій (15,0%) областях. Ще у 15 регіонах рівень безробіття перевищував середній показник по Україні. Найменше від безробіття потерпало працездатне населення Харківської та Київської областей, де його рівень не підійнявся вище 7%. При цьому, кількість вільних робочих місць (вакантних посад), заявлених роботодавцями до Державної служби зайнятості, у березні 2018 р., порівняно з лютим 2017 р., збільшилася на 352, або на чверть, і на кінець місяця становила 1744. Порівняно з березнем 2017 р. цей показник збільшився на 48,2% [20].

Допомогу у разі безробіття отримували 81,5% осіб, які мали статус безробітного на кінець місяця. Середньооблікова кількість безробітних, які отримували допомогу у разі безробіття у березні 2018 р., становила 4,6 тис. осіб. Середній розмір допомоги через безробіття становив 2207 грн, що становить 59,3% законодавчо визначеного розміру мінімальної заробітної плати (3723 грн) [21].

Поряд з позитивними тенденціями український ринок праці набуває ознак працедефіцитності. Спостерігається тенденція зменшення кількості економічно активного населення – з 20,2 млн осіб у 2014р. до 17,8 млн осіб у 2017 р., що пов'язано не лише з природним його зменшенням, анексією АРК та окупацією частини районів Донбасу, але й з істотним відтоком робочої сили за кордон. Щороку Україна втрачає близько 130 тис. осіб економічно активного населення. Одним з найбільших викликів для України стає трудова міграція, особливо молоді та висококваліфікованої робочої сили, яка набуває характеру остаточної еміграції з України. Варто наголосити, що достовірної статистики стосовно

кількості емігрантів з України немає, особливо з початку 2014 р., внаслідок неможливості отримати інформацію щодо переміщення осіб з окупованих територій та через те, що більшість українців працює за кордоном нелегально. За офіційними даними Євростату Україна належить до 20 країн, громадяни яких нелегально перебувають на території ЄС. Так, у 2014 р. нелегально на території ЄС перебувало 16905 громадян України, у 2015 р. – 23920, у 2016р. – 20785 [22]. За даними польського Управління у справах іноземців (UdSC), у 2017 році до Польщі було подано 125 000 заяв від працівників з України щодо їх законного перебування та роботи в Польщі. Порівняно з 2016 роком ця тенденція зросла на цілих 30% і постійно зростає [23].

Державна служба зайнятості повідомляє, що, за даними МЗС, наразі за кордоном працюють 5 млн українців [24].

За даними Eurostat 87% посвідок на проживання, які українці отримали в ЄС у 2016 р., були надані Польщею. Також, за даними Міністерства сім'ї, праці і соціальної політики Польщі, 95% усіх дозволів на працевлаштування, виданих країною в першому півріччі 2017 р., отримали українські громадяни.

Крім Польщі, українці найчастіше виїжджають на заробітки до Росії, Італії та Чехії. Водночас міграція до Росії останнім часом зменшилася, в тому числі через ускладнення міждержавних відносин.

Серед внутрішніх чинників, що підсилюють трудову міграцію, Нацбанк України відзначає військову агресію, макроекономічну кризу, погіршення добробуту домогосподарств, високий рівень молодіжного безробіття [25].

Доцільно одним з напрямів подальшого розвитку соціального партнерства вважати створення спеціальної інфраструктури, яка була б спрямована на надання робітникам та тимчасово непрацевлаштованим допомоги у сфері юридичних, психологічних, соціальних та інформаційних послуг.

«Важливим завданням соціального партнерства є сприяння розвитку творчого потенціалу всіх суб'єктів соціально-трудових відносин для максимальної реалізації цього потенціалу та

становлення в майбутньому постіндустріальної моделі соціально-трудова відносин, де роль держави зводиться до служіння суспільству та створення умов для інноваційного саморозвитку різномірних суб'єктів, кожний з яких є самоцінним та самодостатнім» [26, с.157].

Важливу роль тут можуть відіграти профспілкові організації. Але на фоні рецесії профспілкового руху вони повинні позбавлятися політичної та фінансової залежності і почати по-справжньому опікуватися проблемами найманих працівників. Тільки тоді вони зможуть відновити традиції європейського профспілкового руху, а не лише виконувати декоративну функцію у переговорному процесі, сприяти справедливому розподілу соціальних виплат і реальному та відповідальному соціальному захисту. Розгалужені і необґрунтовані системи соціальних пільг створюють перешкоди для розвитку ринку праці. Адже збільшення соціальних виплат не призводить до очікуваного результату – миру і стабільності у суспільстві. Відбувається фактична зрівнялівка на всіх рівнях, що ліквідує не лише мотивацію до праці, але й до заробляння грошей у цілому. Все це призводить не лише до погіршення рівня життя працюючої частини населення, збільшення акцій протесту, але й до глобальної кризи соціальної держави та держави добробуту.

1. Revenu de solidarité active (RSA). URL: <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/n19775>.

2. Total social protection expenditure, excluding health expenditure, is estimated as a percentage of GDP. Source: ILO, World Social Protection Database, based on SSI. See also Annex IV, Tables B.16 and B.17. URL: <http://www.social-protection.org/gimi/gess/ressourcedownload.action?ressource.ressourceid=54718>.

3. Strikes – Map of Europe. URL: <https://www.etui.org/>.

4. Statistics Norway – Official Statistics About Norwegian Society Since 1876. URL: <https://www.ssb.no/en/arbeid-og-lonn/statistikker/arborg>.

5. Christophe Degryse, Maria Jepsen And Philippe Pochet. The Euro Crisis and Its Impact On National and European Social Policies. Brussels, 2013. ETUI. 44 p.

6. Виробнича політика та колективно-договірне регулювання. URL: <http://www.fpsu.org.ua/napryamki-diyalnosti/virobnichya-politika-ta-kolektivno-dogovirne-regulyuvannya/12476-informatsiya-pro-stan-sotsialno-trudovikh-vidnosin-kolektivni-trudovi-spori-konflikti>

7. Трудові права. У який спосіб відстоювати. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2194841-trudovi-prava-u-akij-sposib-vidstouvati.htm>.

8. Trade Unionsю URL: <https://www.worker-participation.eu/national-industrial-relations/across-europe/trade-unions2/>.

9. Wspólne stanowisko strony związkowej rds o delegowaniu pracowników. URL: [HTTP://WWW.SOLIDARNOSC.ORG.PL/EN/AKTUALNOSCI/WIADOMOSCI/KRAJ/ITEM/13295-STRONA-ZWIAZKOWA-RDS-O-DELEGOWANIU-PRACOWNIKOW](http://www.solidarnosc.org.pl/en/aktualnosci/wiadomosci/kraj/item/13295-strona-zwiazkowa-rds-o-delegowaniu-pracownikow).

10. Czy związki zawodowe w Polsce dobrze spełniają swoją rolę? 15 lutego 2018. URL: <https://konfederacjaprawy.org.pl/przegląd-prasy/czy-zwiazki-zawodowe-w-polsce-dobrze-spelniaja-swoja-role/>

11. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 р., 3 2862-VI // Відом. Верхов. Ради України. 2011. № 28. Ст. 255.

12. Політична культура та парламентаризм в Україні: сучасний стан та основні проблеми. Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії 14 грудня 2017 р. Центр Разумкова. КИЇВ, 2017. 72 с.

13. Działalność związków zawodowych w Polsce // Komunikat z badań. Warszawa, № 87/2017. 12 s.

14. Wspólne stanowisko strony związkowej rds o delegowaniu pracowników. URL: [HTTP://WWW.SOLIDARNOSC.ORG.PL/EN/AKTUALNOSCI/WIADOMOSCI/KRAJ/ITEM/13295-STRONA-ZWIAZKOWA-RDS-O-DELEGOWANIU-PRACOWNIKOW](http://www.solidarnosc.org.pl/en/aktualnosci/wiadomosci/kraj/item/13295-strona-zwiazkowa-rds-o-delegowaniu-pracownikow)

15. Organisation for Economic Co-operation and Development. Trade Union. URL: <https://stats.oecd.org/index.aspx?datasetcode>

16. The Global State Of Workers' Rights: Free Labor In a Hostile World. URL: <https://freedomhouse.org/report/special-reports/global-state-workers%E2%80%99-rights-free-labor-hostile-world>

17. Закон України «Про внесення змін до бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» від 28 грудня 2014 р., редакція від 1 січня 2017 р. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19>.

18. Україна 2017-2018: нові реалії, старі проблеми (аналітичні оцінки). С. 4.

19. Безробіття в Україні та світі. I квартал 2018 року. 26.06.2018. URL: <http://edclub.com.ua/analityka/bezrobittya-v-ukrayini-ta-sviti-i-kvartal-2018-roku>

20. Стан ринку праці у розрізі міст та районів на кінець березня 2018 року. URL: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/press/2018/expr_v077.pdf.

21. Statistics On Enforcement Of Immigration Legislation. URL: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/statistics_on_enforcement_of_immigration_legislation.

22. Pracownicy z Ukrainy ilu ich jest w Polsce ? 13 sierpnia 2018. URL: HTTPS://BISAR.PL/PRACOWNICY-Z-UKRAINY-ILU-ICH-JEST-W-POLSCE/?GCLID=EAIQOVCHMIJQKSO-S35AIVZUF3CH1RTWKUEAAYAIAAEGJVUVD_BWE

23. В Україні існує проблема з недобросовісними посередниками при працевлаштуванні українців за кордоном і вона має бути вирішена – Валерій Ярошенко. – Державна служба зайнятості. URL: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=427101&cat_id=364661.

24. Безробітних українців побільшало. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/01/15/novyna/suspilstvo/bezrobitnyh-ukrayincziv>.

25. ЗАДОРЖНИЙ Г. В., КОВРИГА А. В., СМОЛОВИК В. В. КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЙ СМЫСЛ И ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА ДЛЯ УКРАИНЫ // СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ТА ЙОГО РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ: ЗБ. НАУК. ПРАЦЬ. ХАРКІВ: ХІБМ, 2000. 222 С.